

**XALQ TA'LIMI TIZIMIDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA
YO'NALTIRISH ISHLARI: MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI**

Buxoro viloyati Qorovulbozor tuman 3-umumiy o'rta ta'lim maktab

amaliyotchi psixologi

Xemrayev Jo'ra Tashiyevich

Annotatsiya: mazkur maqolada o'quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlari: muammo va ularning yechimlari haqida fikr-muloxazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, kasbni sevish, kasbga jalb etish, kasb tanlash muammolari, ijobiy yechim, Ota-ona ko'magi, pedagogic-psixologik tavsiyalar, maktab bitiruvchisi.

Hozirgi kunda ta'lim muassasalarida psixologik bilimlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Buni kichik maktab yoshidagi bolalardan tortib, yuqori sinf o'quvchilarning darslarga qatnashishi, bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishi, ayniqsa, bitiruvchi sinf o'quvchilarning kasb-hunarga yo'naltirishda psixologik xizmatga ehtiyoj sezilishida ko'rish mumkin. Insonning shaxs sifatida shakllanishi uning bolalalik yillaridan tortib kamol yetgunga qadar ijtimoiylashuv jarayoni bilan bog'lik hodisa sanaladi. Shu boisdan, bolaning psixologik holatini to'g'ri anglash dolzarb vazifadir. Ayniqsa, bolani kasbga yo'naltirishda kichik bir detallarga ham alohida ahamiyat qaratish foydadan xoli bo'lmaydi.

Bolani kasbga yo'naltirish, eng avvalo kasbning mazmun-mohiyatini tushuntirishdan boshlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarga "Kelajakda kim bo'lasan?" , "Qaysi kasbni egallamoqchisan?" kabi savollar bilan murojaat qilganda, ularning aksariyati kasb-hunarlarini emas, aksincha lavozimlarni nazarda tutadi va shunga qarab javob beradi. Qayta qayta so'rov o'tkazilganda, ularning istaklari o'zgarib borishiga guvohi bo'lamiz. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, maktab yoshidagi bola mavjud kasblarni tanlashni xoxlaydi. Bu qiziqishning bora-bora o'zgarishi uning atrofidagi muhitga bog'liq holda kechadi. Mehnat predmeti,

maqsadi, ish qurollari va sharoit kasb turini o'zgartirishga yoki tanlashga sabab bo'ladi.

Inson kasb bilan shug'ullanayotganda diqqati shu ishlayotgan mehnat predmetiga yo'naltirilgan bo'ladi. Predmet vositasida biron harakatning amalga oshirilishi mehnatning maqsadini namoyon qiladi. Bu jarayonda mehnat qurollaridan foydalanadi hamda uni qanday sharoitda bajarishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlarga ko'ra, insonlar kasb tanlashni uch omilga yondashib amalga oshiradi. Birinchi toifadagi kishilar “qila olaman” tamoyiliga tayanadi, ya'ni kasbiy layoqati asosiy vazifani bajaradi.

Ikinchi toifadagilar esa “zarur” tamoyili yo'l ko'rsatadi. Ularda sharoit to'kis, kasb sohibi bo'lishga intilish kuchli bo'ladi.

Uchinchi toifa kishilar esa “istayman” tamoyili asosida o'z qiziqishlariga tayanib, kasb tanlashadi. Ulardan farqli o'laroq, dastlabki ikki toifada kishilar asosan atrof-muhitga bog'lik holda kasb sohibiga aylanishadi.

Bolaning jismoniy va psixologik rivojlanishdagi eng asosiy davr –bu boshlang'ich sinf davridir. Shu bois, o'qituvchilarning bu borada ota-onalar bilan hamkorlik o'rnatishi bolaning kelgusida kasb tanlashi hamda ijtimoiylashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek ta'lim muassasasi psixologning o'quv jarayonida jamoadagi psixologik muhitni nazorat qilib borishi ta'lim samaradorligini oshiruvchi omil hisoblanadi. Bunda psixogimnastik mashg'ulotlar olib borish boshlang'ich sinf o'quvchisining jamoada o'zini namoyon etishi, o'ziga ishonch orttirishi va natijada kelajakda yetuk shaxs bo'lib ulg'ayishiga zamin yaratadi.

Mustaqil tadqiqotchi U.Jumayevning fikriga ko'ra, bugungi kunga kelib, o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish muammosi o'ziga xos ijtimoiy-psixologik tamoyillar asosida yondashish tendensiyasi ko'zga tashlanmoqda. Jumladan, olimlar tomonidan “kasbga yo'naltirish uchburchagi” tavsiya etilgan va uning birinchi tomoni–turli kasblarning insonga qo'yadigan talablarini puxta bilishidir. Ikkinchi tomoni ijtimoiy kutilmaning mehnat bozorini, jamiyatning u yoki bu

mutaxisiga nisbatan ehtiyojini o'rganishdir Kasbga yo'naltirishning uchinchi tomoni va bunga oid barcha ishlarining asosi shaxs xususiyatlarini, eng avvalo, kasbga yo'naltirilayotgan insonning qobiliyati va istagini oilaviy muhit sharoitida aniqlashni o'z ichiga olishi tadqiq qilgan.

Maktabdagi 7-11 sinf o'quvchilari bilan Kelajakda kim bo'lmoqchisiz? hamda hayotdagi maqsadingiz nima mazmunidagi o'tkazilgan so'rovnomada jami 186 nafar respondent ya'ni o'quvchi ishtirok etdi. So'rovnomada ishtirok etgan o'quvchilarning 47 nafari (25,5%) pedagog, 36 nafari (19%) ped.psixologiya, 18 nafari (10%) injener texnolog, 36 nafari 20% shifokor, 34 nafari 17% fermer rahbari, 9 nafari (5%) savdo xodimi, 8 nafari (4%) harbiy kasbni egallashini bildirib o'tishdi. Kasb tanlashda yakuniy qarorga kelishingizda kim yordamlashdi savoliga 126 nafar (67%) o'quvchilar ota-onasi sinf rahbarlari maktab psixologi bilan maslaxatlashganini bildirib o'tgan bo'lsa 62 nafar (33%) shaxsan o'zlari shu qarorga kelishganini bildirib o'tishgan.

Bugungi dunyo manzarasida ko'pgina rivojlangan davlatlar o'rtasida jaxon bozorini egallash, jaxon mehnat bozorida mavjud o'rnini mustahkamlash kabi jarayonlar kuzatilmoqda. Olib borilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra 2023-2024 o'quv yilida Respublikamiz maktablariga 700 ming bola 1-sinfga qabul qilindi jami maktablarda ta'lim olayotgan o'quvchilar soni 6.6 mln. (*Dunyodagi ayrim davlatlarni aholisidan ham ko'p*) nafarni tashkil etmoqda. Har yili mehnat bozorida 500-600 ming Oliy ta'lim, texnikumlarni bitirayotgan yoshlar o'z o'rinlarini egallashmoqda. Kuzatuv natijalariga ko'ra aksariyat yoshlar ichki va tashqi mehnat bozorlarida o'z orinlarini topishda va moslashib ketishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda.

Kasb-hunar inson hayotining ajralmas qismidir shunga muvofiq har bir o'quvchi yosh, shaxs to'g'ri kasb tanlashida amaliyotchi psixolog, sinf rahbarlari, va ota onasi uning imkoniyatlarini to'g'ri baholagan holda uni maqsadli kasb-hunarga yo'naltirishi lozim.

Albatta har bir o'quvchi jamiyatdagi obro'li kasblarni egallashga xarakat qiladi lekin bunda o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholab yondoshishi talab etiladi.

Bugunki kunda Respublikamizdagi 10 minglab maktablarda aynan shu yo`nalishga daxldor ma`sullar faoliyat olib borishmoqada ular o`quvchilarni qiziqishlarini hudud sharoitidan kelib chiqqan holda profnavigator.uz saytlari orqali yil davomida bir nech marta so`rovnomalar olib uni tahlil etib o`quvchilarni qiziqishlari haqida rahbariyat va ota-onalarni xabardor qilib borishadi. O`quv yili davomida ta`lim muassasalarida kasblar oyliklari o`tkazilib maktab o`quvchilariga jamiyatimizdagi hamda hududdagi kasblar to`g`risida yetarlicha ma`lumotlar hamda biror kasbda namunali mehnat qilgan jamiyatda munosib o`rin egallagan o`z kasbining fidoyisi bo`lgan shaxslar bilan davra suxbatlari ushrashuvlar belgilangan rejaga muvofiq yil davomida o`tkazib kelinmoqda . Bundan tashqari tuman markazida, qishloq hududida namunali ishlab chiqarishni yo`lga qo`ygan har yili iqtisodiy o`sish bilan yakunlayotgan ma`suliyati cheklangan jamiyatlari korxonalariga o`quvchilarning sayoxatlari ta`minlanmoqda. Eng yaxshi maktab qaysi degan savolga bitiruvchilari jamiyatda munosib o`rnini topa olgan, barcha o`quvchilari ishli, ma`lim bir ish turi bilan band bo`lgan bitiruvchilar bor maktab tushuniladi.

Bizni hududimiz qishloq posyolkasi bo`lganligi sababli sanoat korxonalari mavjud emas lekin shunday bo`lsada kasb-hunar rivojlangan jumladan: Issiqxonachilik, asalarichilik, temirchilik, avtopayvandlovchi, bog`dorchilik yo`nalishida Sayfullo Fayzulloyev, Anvar Egamberdiyevlar hafta davomida dars mashg`ulotlari tugagandan so`ng shu kasbga qiziquvchilar uchun shu kasbni sir asrorlarini muntazam o`rgatib kelishmoqda.

Kuzatishlar natijalariga ko`ra: bugungi maktab o`quvchilari bugungi jamiyat bugungi mehnat bozorlari bundan 15-20 yil oldingi tizimlardan keskin farq qiladi. Bugunki mehnat bozorida kasb hunar malakasi nuqtai nazardan yetralicha tajribaga ega bo`lmasa u mehnat bozorida o`z o`rnini topa olmay daromadi past kasb-hunarga o`tib qolishi mumkin. Mamlakatimizda ushbu yo`nlaishlarda keng qo`lamli tizimli ishlar olib borilmoqda jumladan: barcha ta`lim muassasalarida 7-sinf dan boshlab o`quvchilarni kasb-hunarga yo`naltirish, ularni haftada bir kun davomida o`zlari yo`qtirgan hunar bilan shug`ullanishlari uchun sharoitlar yaratib berilganligi fikrimiz dalilidir.

Muammo:

- Maktab o'quvchi yoshlari tez-tez kasb tanlash borasidagi fikrlarini o'zgartirishi;
- Zamonaviy kasb hunarlar va shu kasbdan topilayotgan daromadlar haqida bilimga ma'lumotga ega emasligi;
- Pozitiv va kreativ fikrlashni yo'qligi, o'ziga ishonch tuyg'usini pastligi mustqail fikrni kamligi;
- Oilada o'z o'rnini topa olmaganligi, faqat buyruqlarni bajaruvchi bo'lib qolganligi;
- Sinfda avtoritar muhit bo'lganligi;
- O'z kelajagi haqida o'zi orzu niyat va xarakat qilmasligi;
- Maqsadiga erishishda dastlabki kichkina to'siqdan o'ta olmay fikrini maqsadini tezda o'zgartirishi;
- Oilada bolalarni fikri eshitilmasligi ularga so'zni berilmasligi natijasida ularda shu masalada xoxish istakni yo'qolishi;

Yechimlari

- maktab psixologi, sinf rahbari, ota-ona keng hamkorlikda faoliyat yuritib o'quvchilarda maqsadga intilish, yetakchilik va ishbilarmonlik, intellektual xarakter va mexnatsevarlik, qattiqqo'llik va tavakkalchilik, bilim olish yo'lidagi qiyinchiliklarni faqat va faqat o'z kuchi bilan yengishga o'rgatish;
- Zamonaviy kasb hunarlar va shu kasbdan topilayotgan daromadlar haqida videorolik namoyishini o'tkazish;
- Pozitiv va kreativ fikrlash, o'ziga ishonch tuyg'usini shakllantirishda trening mashg'ulotlarida urg'u berish;
- oilada va sinfda bolani tinglashga o'rganish, mustaqil fikrga egaligi uni kelajakdagi orzusi haqida tasavvurga ega bo'lish, negativ fikrlashini oldini olish;
- o'quvchida o'ziga ishonch tuyg'usini shakllantirish, o'z oldiga qo'ygan maqsadidan hech qachon voz kechmaslik tuyg'usini mustahkamlash hamda motivatsiya berish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E.G'oziev. Ontogenez psixologiyasi. "Noshir", -T.: -2010.
2. E.G'oziev. Psixologiya. -T.: 2010. 76-bet.
3. Abduraxmonov F.R., Abdurahomonova Z.E. Kasb psixologiyasi. -T.: 2018. 143-b.
4. Sharipov Sh.S., Davlatov K.N., Salohuddinova G. Kasbga yo'naltirishning ilmiy pedagogik asoslari. -T.: 2007. 97-b.
- 5.. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. -T.: 2011. 10-b